

СОЦІАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ ТА СОЦІАЛЬНА ТРАВМА ЯК МЕХАНІЗМИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПОДІЙ МИНУЛОГО

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація

В публікації виявлено сутнісні характеристики феноменів соціальної пам'яті та соціальної травми. Окреслено їх відмінність від історичної та біологічної типів пам'яті. Обґрунтовано потенціал врахування ефектів соціальної пам'яті та травми як механізмів осмислення суспільних трансформацій українського суспільства.

Ключові слова: біологічна пам'ять, соціальна пам'ять, соціальна травма, історія.

Abstract

The article reveals the essential characteristics of the phenomena of social memory and social trauma. The difference between the historical and biological types of memory is outlined. The potential of taking into account the effects of social memory and trauma as mechanisms for understanding the social transformations of Ukrainian society is substantiated.

Keywords: biological memory, social memory, social trauma, history.

Актуальність вивчення та перегляд теорій соціальної пам'яті зумовлені процесами глобалізації у суспільстві, які стирають кордони між країнами, піднімаючи питання про існування окремих націй у майбутньому. Соціальна пам'ять є важливим елементом, що характеризує терміни «національна ідентичність», «етнічна спільність», «нація». До проблематики пам'яті в усі часи зверталось багато мислителів, проте саме французький соціолог Моріс Хальбвакс [2] переніс її вивчення в соціальне поле, ввів конкретні поняття та описав їх зв'язок [2].

До перенесення концепту у площину суспільствознавства пам'ять залишалася виключно біологічним та психологічним феноменом, що відображає здатність людини фіксувати у короткостроковій та довгостроковій перспективі аспекти минулого. Розширені ж новітні уявлення про природу пам'яті акцентують увагу на надзвичайній ненадійності нашої пам'яті – іншими словами, ми не повинні безумовно покладатися на неї та й навіть довіряти самі собі. Дане твердження можна довести такими характеристиками пам'яті, як обмеженість її ресурсних властивостей; виключна суб'єктивність; незахищеність від нерозривного зв'язку з наповненістю оціночними судженнями, а також – соціальна природа. Останнє має прояв у феномені «запам'ятовування» нами певних ситуацій, свідками яких ми реально не були, однак чули розповіді інших людей (або запевнення, що певна подія відбулась саме так, а не інакше), що емоційно вплинуло на нас і закарбувалося у якості індивідуального реального спогаду. Особливо вражаючих форм у даному контексті аналізу набуває феномен «хвиної пам'яті», коли ми, як нам здається, згадуємо про певні події нашого життя, яких насправді не було. «Реальність» такого спогаду могла бути результатом певних аномічних чи емоційно забарвлених резонансних подій у суспільстві, що широко висвітлювались в засобах масової інформації та засобами емпатичного впливу нанесла людині психічну травму у сприйнятті трагічних подій з життя зовсім інших осіб.

У якості прикладу можна навести завдання, у основі якого прохання пригадати, що з нами відбувалося у школі, наприклад, у п'ятому класі. Це реальні життєві події, у яких більшість з нас безпосередньо перебувала, однак біологічна пам'ять не забезпечує нам жодних справді реальних спогадів про той час, якщо тільки з нами не відбулося чогось вкрай важливого для психічного осмислення (наприклад, якість осоромлення чи навпаки успіх). Однак, у процесі такого пригадування ми можемо врешті решт відтворити певні події та ситуації, що відбувались з нами. Ми вираховуємо, про який рік йде мова (а, отже, розумію суспільно-історичний контекст); де саме ми проживали у той момент життя; яку школу відвідували і що зазвичай вчать школярі на даному етапі навчання (а отже і я, вочевидь, це вчив). Надалі уже «пригадується» й інша інформація, наприклад, щодо успішності (у нас є загальне уявлення про наші академічні результати та їх динаміку, ймовірно, ситуація у п'ятому

класі приблизно відповідає цій логіці) та дружнього кола (ми приблизно й досі відчуваємо тягар «непопулярності» чи навпаки лідерських позицій у дитячому колективі – тож, ймовірно, у п'ятому класі відбувалось щось, що відтворює наше поточне розуміння про дружнє коло та місця нас у ньому).

Варто зауважити, що таке пригадування носить соціальний характер, а саме – нам допомагає «згадати» не біологічний ресурс пам'яті, а механізм відтворення її соціальних рамок, які ми крок за кроком будуємо у власній уяві, опираємось на них і пригадуємо – однак не те, що реально ми сприймали та відчували в п'ятому класі (довгострокова пам'ять вже давно стерла цю інформацію як неактуальну для нас). Пригадування про минуле – це не пам'ять, а наші логічні уявлення, що могло відбуватися з нами у конкретний час нашої біографії на основі певного об'єктивного знання (щодо даного прикладу це час та місце навчання) та суб'єктивної актуальної самооцінки власних якостей про себе ж у минулому. Тож уявлення нас самих про події у п'ятому класі можуть мати певну частку правди, або ж бути хибними – але точно це не є нашою пам'яттю про той час, як ми звично вважаємо, а виступає соціальним механізмом пригадування про події минулого, що має дуже побіжний зв'язок з пам'яттю як біологічним феноменом.

Іншим перспективним напрямком соціологічних досліджень, що корелює та продовжує дослідження соціальної пам'яті є виявлення характеристик соціальної травми. Потенціал використання даного поняття дозволяє проаналізувати історичні події та їх вплив на суспільні маси і верстви населення, їх бачення ситуації певної історичної події. Соціальна травма в соціології більшою мірою була розкрита в працях таких авторів, як Джеффри Александер [1], Пьотр Штомпка [3] та Рон Ейерман. Варто підкреслити, що проблема соціальної травми є актуальною в часи великих суспільних хвилювань та перетворень, які зараз відбуваються в українському суспільстві та викликають у більшості людей стан емоційного переживання і унеможлиблює раціонально та об'єктивно оцінити перебіг певних історичних чи то поточних суспільних подій.

Очевидно, що серед історичних подій, які й досі вкрай емоційно «згадуються» українцями можна привести приклади Голодомору та Другої світової війни. Живих очевидців цих подій залишилось вкрай мало, однак й сучасні молоді покоління сприймають це скоріше у контексті «соціальної пам'яті», а не історії. Такий феномен є наслідком реального живого зв'язку з попередніми поколіннями дідусів та бабусь, розповіді який й сформували відповідну гостру реакцію і внутрішні переживання. Якщо порівняти це з іншими гострими історичними подіями в Україні, наприклад, Визвольною війною Богдана Хмельницького, чи Коліївщиною, свідками яких живі покоління також не були - можна на рівні відчуттів оцінити різницю між «живою тканиною» травматичної соціальної пам'яті та «сухою і об'єктивною» за сприйняттям історією. Іншим прикладом подібного травмованого сприйняття минулого є різна, й інколи контраверсійна оцінка різними націями цих подій, їх значення, перебігу та умов. Історія ж загалом, принаймні за принципами власного наповнення є універсальною та не прив'язаною за об'єктивною змістовною оцінкою до часу та простору.

Таким чином, уявлення про соціальну пам'ять та соціальну травму як механізми оцінки подій минулого містять вагомий евристичний потенціал, що сприяє виявленню інструментів формування громадської думки, згуртовує національну ідентичність, окреслює вагомий вплив соціального чинника у процесі сприйняття подій минулого та сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александер Д. Культурная травма и коллективная идентичность / Джеффри Александер // Социологический журнал. – 2012. – №3. – С. 6–40.
2. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память [электронный ресурс] / М.Хальбвакс // Неприкосновенный запас. – 2005. – №2-3(40-41). — Режим доступа до ст.: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2-pr.html>
3. Штомпка П. Социология социальных изменений / Пьотр Штомпка [Пер. с англ.; под ред. В. А. Ядова]. — М.: Аспект-Пресс, 1996. — 416 с.

Мороз Євгенія Олегівна, к.с.н., асистент кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

Moroz Yevheniia, Candidate of sociological sciences, Assistant Professor, Department of Theory and History of Sociology, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv